

Ineta Atpile-Jugane

LATGALES KERAMIKAS KOLEKCIJA VIRTUĀLAJĀ MUZEJĀ

Raksta mērķis – iepazīstināt ar Latgales Kultūrvēstures muzeja (LKM) Latgales keramikas kolekcijas specifiku, popularizēšanu, demonstrējot arī Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projektā „The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269) sasniegtos rezultātus.

Raksta struktūra: LKM keramikas kolekcija, tās veidošanās; Latgales keramikas ekspozīcija „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums”; LKM aktivitātes virtuālā muzeja izveidē – ieskats Latgales keramikas galerijā, kas pārstāvēta ar 500 Latgales keramikas kolekcijas priekšmetiem; virtuālās spēles „Māla pārvērtības” apraksts.

Atslēgas vārdi: Latgales keramika, kolekcija, tradīcija, galerija, datorspēle.

COLLECTION OF LATGALIAN CERAMICS IN A VIRTUAL MUSEUM

This article is result of project “The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums” (LLB-2-269).

Latgale Culture and History Museum (LCHM) plays an important role in preservation and promotion of ceramics of Latgale (LCHM has had one of the largest and most purposefully developed collections of ceramics of Latgale in the museums of Latvia since 1960) and in the development of the collection of Latgale ceramics by researching and exhibiting collections of ceramic items, recording potters’ biographies, documenting pottery inheritance and processes of creating ceramics in many Latgalian ceramic masters’ workshops.

A part of Latgalian ceramic collection items are exhibited in the regular exhibition of Latgalian ceramics “The wonder created by clay and fire transformations”, but the other part is available in a virtual museum (www.futureofmuseums.eu), where the gallery is represented by 500 objects of LCHM collection of Latgalian ceramics. It includes a relatively wide range of works and types of dishes, created by ceramic masters of Latgale (vases, jugs, whistles, plates, money-boxes etc.).

Alongside the works, created by Latgale ceramic classics, there can be viewed experiments developed by contemporary ceramists of Latgale, which reveal the search for a new path that allows people to discern the development of ceramics of Latgale.

To increase the interest in ceramics of Latgale and to get acquainted with the traditions, the virtual museum visitors are offered to participate in a creative

educational game “Clay transformations”, during which anyone can be a virtual potter – a clay master, by experiencing clay transformation path from its preparation till the burned piece of art. Everyone may optionally either only create pottery, or parallel to the creation of the dish can learn many interesting facts about the potter’s work and its specifics.

Virtual museum is still one of the options to ensure availability of collections to society and tell a wider audience (especially to young people) about the museum, its work, Latgale ceramics and traditions in a modern and interactive way.

Keywords: Latgale ceramics, collection, tradition, gallery, game.

Latgales kultūrvēstures muzejam (LKM) ir nozīmīga loma Latgales keramikas – viena no spilgtākajiem Latgales zīmoliem – saglabāšanā un popularizēšanā, komplektējot Latgales keramikas kolekciju, pētot un eksponējot keramikas kolekcijas priekšmetus, pierakstot keramiķu biogrāfijas, dokumentējot podniecības amata pārmantojamības un keramikas tapšanas procesu daudzu Latgales keramiķu darbnīcās. LKM katru gadu (kopš 1980. g.) kopā ar Rēzeknes novada domi organizē Latgales podnieku dienas, rīkojot teorētiskos lasījumus par tautas lietišķās mākslas (tostarp podniecības) jautājumiem (Latgales podnieku dienas 2014).

Latgales keramikas kolekcija LKM ir sākusi veidoties drīz pēc muzeja dibināšanas (dib. 1959. g.). Pirmais LKM inventāra grāmatā reģistrētais keramikas priekšmets ir brūns Jāzepa Gailiša (1915–1983) darinātais pelnutrauks (reģistrēts 1960. g.). Kolekcijas veidošana ir notikusi sistemātiski un mērķtiecīgi. Latgales keramikas kolekciju šobrīd veido vairāk nekā 2400 priekšmetu, no kuriem lielākā daļa ir pamatkrājumā dokumentētie muzeja eksponāti, bet ap 800 no tiem ir skatāmi pastāvīgajā Latgales keramikas ekspozīcijā „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums”. Kolekcijā glabājas apmēram 120 Latgales autoru darbu, kas muzeja krājumā ir nonākuši ekspedīciju rezultātā, arī kā dāvinājumi, pirkumi (tostarp par projektos piesaistītu finansējumu), kopā ar personību arhīviem (piem., Antona Kūkoja arhīvs, kurā ietilpa arī keramikas priekšmeti).

Trauku izmēra ziņā ir sastopami liela izmēra svečturi 25 svecēm, lielas grīdas vāzes un miniatūri suvenīri, svilpaunieki. Kolekcijas trauku ģeogrāfija ir saistīta galvenokārt ar darināšanas vietām un aptver Latgales reģionu – Rēzeknes, Preiļu, Ludzas, Daugavpils, Balvu novadus, Rēzeknes un Daugavpils pilsētu. Atsevišķos gadījumos darbi ir iegūti citos Latvijas reģionos, piemēram, Madonā, Jaunjelgavā, Rīgā un citur, ja tie saistās ar kādu no Latgales meistariem. Sistemātiska izpēte ir veikta muzeja ekspedīciju laikā, apzinot Pušas podniecības, Silajāņu, Rēzeknes keramikas centrus 20. gs. 80. gados, Ziemeļlatgalē (Upīte, Baltinava) lietotos saimniecības traukus 2007. gadā. Pārējie reģioni ir apmeklēti, komplektējot atsevišķu keramiķu darbus no viņu darbnīcām.

Senākais saimniecībā lietotais trauks, kas ir iekļauts muzeja kolekcijā, ir Silajāņu pagasta Rībeņu sādžas podnieka Andreja Skabas (dzīves dati nav zināmi) darinātā

piena krūze. Podnieks ir dzīvojis dūmistabā, un viņa darinātā krūze ir darināta ap 1848. gadu. Muzeja krājumā tā ir nonākusi 1982. gadā kā dāvinājums no skolotājas Veras Afanasjevas Rēzeknē (Ribakova 2007: 1).

Latgales keramikas kolekcija ir daudzveidīga un interesanta. Tā sastāv no vairākām trauku apakšgrupām: saimniecības trauki, dekoratīvā keramika, suvenīri, rūpniecisko ražojumu paraugi, Rēzeknes mākslas vidusskolas (tagad – Rēzeknes Mākslas un dizaina vidusskola) audzēkņu diplomdarbi (20. gs. 60. g.). Kolekcija rada priekšstatu par saimniecības trauku pamattipiem, dekoratīvās keramikas tektonisko formu un rotājumu daudzveidību, tehnoloģiskajiem paņēmieniem. Vērtējot meistarības līmeni, var secināt, ka autoru kvalifikācija ir bijusi dažāda. Lielai saimniecības trauku grupai darinātāju vārdi nav zināmi. No kādreizējiem tradicionālajiem keramikas centriem visvairāk ir pārstāvēti Silajāņu, Pušas, Rušonas un Ludzas, tostarp Andreja Paulāna (1896–1973), Polikarpa Vilcāna (1894–1969), Ādama Kāpostiņa (1905–1987), Antona Meldera (1908–1976), Jāņa Backāna (1925–2004) un Antona Šmulāna (1927–1972), darbi. Ir atsevišķu dzimtu kolekcijas, piemēram, Ušpeļu un Čerņavsku keramika (Ribakova 2007: 2).

Keramikas kolekcija LKM krājumā ieņem nozīmīgu vietu (kolekcija ir kā apliecinājums podnieka amata un dzimtas tradīciju pārmantojamībai, materiālās un nemateriālās kultūras attīstībai Latgalē; arī skaitliski tā ir viena no lielākajām LKM kolekcijām) un ir Nacionālā muzeju krājuma sastāvdaļa. Lai uzturētu un atbilstoši saglabātu kolekciju, katru gadu ar projektu starpniecību tiek piesaistīts finansējums darbu restaurācijai. Kopš 2013. gada LKM ir realizējis divus Latgales keramikas kolekcijas restaurācijas projektus: „Latgales keramikas kolekcijas saglabāšana. Vecmeistaru darbu restaurācija” (Latvijas Republikas Kultūras ministrija, 2013), „Latgales keramikas kolekcijas saglabāšana. Vecmeistaru darbu restaurācija. 2. kārtā” (Valsts kultūrkapitāla fonda Latgales programma, 2014).

Lai muzeja apmeklētājus iepazīstinātu ar tik daudzveidīgo Latgales keramikas kolekciju, tika veidota jauna, mūsdienīga un interaktīva Latgales keramikas ekspozīcija (iepriekšējā bija skatāma 1995.–2004. g.). Latgales keramikas ekspozīcija „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums” tika atklāta apmeklētājiem 2007. gadā (1. kārtā), simboliski mākslas zinātnieka Latgales keramikas tēva Jāņa Pujāta radiniekiem u. c. ekspozīcijas atklāšanas viesiem parakstoties uz Viktora Pankova izgatavotā poda, un 2008. gadā (2. kārtā), simboliski keramiķim Antonam Ušpelim saplēšot keramikas podu pēc sena latviešu ticējuma, proti – uz laimi.

Ekspozīcija ir strukturēta sešās sadaļās: podnieka amata pirmsākumi, tradicionālie saimniecības trauki, vēsturiskie podniecības centri – puduri, podnieka darbnīca, Latgales keramika pasaulē, Latgales keramika šodien. Ekspozīciju pavada skaniskais fons – Lubāna šalkas, podnieka pagalma, istabas skaņas, melodijas, kas spēlētas ar svilpauniekiem, u. c.

Ekspozīcijā ir eksponēti galvenokārt LKM krājuma priekšmeti, taču ir neliela daļa depozītu no Latvijas Nacionālā vēstures muzeja (muižnieku Romeru keramikas kolekcija), Upītes muzeja (Ziemeļlatgales saimniecības trauki) u. c. (Ribakova u. c.

2008: 3).

Ekspozīcijas iepazīšanai individuāli ir iespējams izmantot audiogida (latviešu, angļu, krievu val.) pakalpojumu, bet bērnu grupas piedalās nodarbībā „Māla pikuča piedzīvojumi”, kuras laikā iepazīst Latgales keramikas vēsturi un veido paši savu trauku, svilpaunieku vai kādu citu māla veidojumu.

Pēc ekspozīcijas atklāšanas joprojām aktuāla bija ideja par keramikas virtuālās galerijas izveidi, lai apmeklētāji iepazītu neekspozētos krājuma materiālus, fotogrāfijas, videomateriālus, filmas par Latgales keramiķiem. Latvijas–Lietuvas–Baltkrievijas pārrobežu programmas projekts „Virtuālā pagātne – muzeju nākotne” (“The Virtual Past is a Keystone for the Future of Museums”, LLB-2-269) deva iespēju realizēt iecerēto Latgales keramikas ekspozīcijas koncepciju pilnībā, izveidojot arī ekspozīcijas virtuālo daļu (<http://futureofmuseums.eu/lv/virtual-gallery/latgale-culture-and-history-museum-collections>).

Virtuālā muzeja galerija ir pārstāvēta ar 500 LKM keramikas kolekcijas priekšmetiem, kas ir grupēti alfabētiskā secībā pēc piederības autoram. Ir pārstāvēts 82 Latgales keramikas kolekcijas meistarību dažādu trauku veidu klāsts (vāzes, krūzes, bļodas, kausi, svilpaunieki, šķīvjī, krājkasītes, dekoratīvas figūras, ļaki u. c.). Līdzās labi pazīstamiem trauku tiptiem ir aplūkojami arī mazāk zināmie: roku mazgājamie trauki (*rukomoiniki*), t. s. sievu trauki (*buobauniki*), naktspods (*rilnīks*), pārinieks, pārosis u. c. Priekšmetu apraksti ir lasāmi latviešu valodā, bet to nosaukumi – latviešu, latgaliešu, lietuviešu, angļu un baltkrievu valodā.

Virtuālā muzeja galerijā ir iespējams aplūkot dažāda izmēra, krāsu, apdedzināšanas veida darbus: no miniatūrām vāzītēm (suvenīriem) līdz pat autoru meistarības augstākajam apliecinājumam – milzīgām iespaidīga izmēra grīdas vāzēm; kā reducēto (t. s. melno keramiku), tā Latgales keramikai raksturīgās krāsās mirdzošo glazēto keramiku. Liela daļa virtuālajā galerijā aplūkojamo priekšmetu ir skatāmi LKM eksponētajā Latgales keramikas ekspozīcijā „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums”, turklāt virtuālās galerijas apmeklētājam ir dota iespēja iepazīt nozīmīgu Latgales keramikas kolekcijas neekspozēto priekšmetu daļu, kas glabājas muzeja krājumā un apmeklētāju apskatei ikdienā nav pieejama. Līdzās Latgales keramikas klasiķu (A. Paulāns, Ā. Kāpostiņš, Ušpeļu dzimta, Vinceviču dzimta) darbiem ir iespēja iepazīt mūsdienu Latgales keramiķu eksperimentus, jauna ceļa meklējumus, kas ļauj saskatīt Latgales keramikas attīstību un tradīcijas saglabāšanos.

Lai piesaistītu bērnus un jauniešus podniecības amata un tā specifikas izzināšanai, projekta ietvaros tika izstrādāta radoši izglītojoša spēle „Māla pārvērtības” (konceptija, teksts – I. Atpile-Jugane, māksliniece – Inese Dundure, tehniskais izpildījums – SIA „MS-IDI”, <http://futureofmuseums.eu/lv/latgalian-cultural-museum-game/ceramics-of-latgale/>), kas ļautu katram kļūt par virtuālo podnieku – māla pavēlnieku, izdzīvojot māla pārvērtību ceļu no māla sagatavošanas veidošanai līdz izdedzinātam māla mākslas darbam. Katram spēlētājam pēc paša izvēles ir iespējams vai nu tikai veidot māla traukus, vai arī paralēli katram trauka tapšanas posmam uzzināt dažādus interesantus faktus par podniecības amatu, tā specifiku.

Spēles mērķis – kļūstot par virtuālo podnieku un izgatavojot savu māla trauku, iepazīt Latgales podniecības amatu, tā pamatprincipus, izzināt māla pārvērtību ceļu no māla rakšanas māla kalnā līdz izdedzinātam māla traukam; netiešais mērķis – radīt interesi un sniegt zināšanas par LKM keramikas kolekcijas priekšmetiem, Latgales keramikas ekspozīciju, Latgales podniecību kā vienu no Latvijas kultūras kanona vērtībām, podniecības tradīciju saglabāšanu un attīstību mūsdienās.

Spēles mērķauditorija – skolēni, studenti, pedagogi, īpaši tie, kuri studē un māca mākslu, dizainu, kultūrvēsturi, tautas lietišķo mākslu; Latgales keramikas un Latgales kultūrvēstures interesenti; tūristi, kurus caur keramiku varētu ieinteresēt Latgales reģions, latgaliskās vērtības, tradīcijas.

Spēle sākas ar pašu pirmo nozīmīgo darbu māla pārvērtību ceļā – māla rakšanu, kam seko māla mīcīšana, virpošana, rotāšana, glazēšana, cepla kurināšana, trauka izņemšana no cepla un pastāstīšana par savu veikumu citiem. Pēc katra izvēles trauka izgatavošanas ceļš var būt:

1) kā radošs process, kurā spēlētājs (virtuālais podnieks), sekojot soli pa solim katrai nākamajai trauka izgatavošanas fāzei, nonāk līdz paša izgatavotam traukam;

2) radoši izzinošs process, ja paralēli trauka veidošanai tiks izlasīta informācija, kas slēpjas aiz ikonas *Info* (informācija), un uzzināti dažādi interesanti fakti par māla rakšanu, virpošanu, trauka žūšanu, glazēšanu, cepla kurināšanu utt.

Katrs izgatavotais trauks piedalīsies balsojumā par iekļūšanu mēneša atzītāko trauku TOP 10. Katra mēneša TOP 10 trauki tiks uzkrāti un veidos spēles „Māla pārvērtības” virtuālo galeriju. Izgatavotā trauka attēls ir nosūtāms draugiem, ierakstot viņu e-pasta adresi, ievietojams sociālajos tīklos, lai par savu veikumu pastāstītu citiem. Katra virtuālā podnieka izgatavojamo trauku daudzums ir neierobežots.

Virtuālā spēle ir pieejama gan tīmekļvietnē (<http://futureofmuseums.eu/lv/latgalian-cultural-museum-game/ceramics-of-latgale/>), gan populārākajās mobilajās platformās (*Google Play*, *Windows Phone Store*, *Apple's App Store*). Par spēles popularitāti liecina tās lejupielāžu skaits mobilajās ierīcēs: uz 2015. gada 1. janvāri – 37 475 (SIA „MS-IDI” dati).

Prezentējot podnieka amata pārmantojamību, projekta partneri no Lietuvas un Baltkrievijas iepazīst tradicionālo Latgales podnieku dienu pasākumu, apmeklējot keramiķa Jura Krompāna, Andra Ušpeļa darbnīcas, centrālās keramikas izstādes atklāšanu Franča Trasuna muzejā „Kolnasāta” Rēzeknes novada Sakstagala pagastā (Latgales podnieku dienas 2014).

Virtuālā muzeja projekts – tā ir jauna iespēja LKM krājuma pieejamības nodrošināšanā, speciālistu pētījumu publicēšanā, radošas pieejas meklējumiem muzeja eksponātu un Latgales kultūrvēstures iepazīšanai. LKM Latgales keramikas kolekcija, ekspedīciju materiāli, kas ir iegūti Latgales podnieku darbnīcās (intervijas, katra podnieka rokraksts mālā), ir jaunu ideju realizēšanas, jaunu projektu, jaunu iespēju resursi.

LITERATŪRA

Latgales podnieku dienas. <http://apollo.tvnet.lv/zinas/latgales-podnieku-dienas/647295>, sk. 17.04.2014.

Latgales podnieku dienas 2014. <http://www.lsm.lv/lv/raksts/maksa/kultura/notiks-tradicionalas-latgales-podnieku-dienas.a83142/>, sk. 17.04.2014.

Ribakova, Silvija (2007). *Latgales keramikas kolekcijas apraksts*. Latgales Kultūrvēstures muzeja zinātniskais arhīvs(LKM ZA), 805.

Ribakova, Silvija u. c. (2008). *Pastāvīgās ekspozīcijas „Latgales keramika” „Māla un uguns pārvērtību radīts brīnums” koncepcija*. LKM ZA, 694.